
Az ifjúsági munkanélküliség magyarországi sajátosságai

Matheika Zoltán
2013 április

- ♣ Magyarországon az uniós átlagtól lényegesen nem elütő általános munkanélküliséghez kiemelkedően magas ifjúsági munkanélküliségi ráta társul. A munkapiacra aktív fiatalok annak ellenére nehezen tudnak elhelyezkedni, hogy a korosztályn belül a gazdaságilag aktívak száma rendkívül alacsony.
- ♣ A fiatalok körében a foglalkoztatási problémák az alacsonyan képzetteknél jelennek meg koncentráltan. Az alacsonyan képzettek – alapfokú és szakiskolai végzettségűek – alacsony foglalkoztatásának egyik fő oka a nemzetközi összehasonlításban nagyon hiányos alapképességek keresendők. Aggasztó, hogy ezen a téren a fiatalok lemaradása nem kisebb, mint a korábbi generációké.
- ♣ A jelenlegi oktatáspolitikai átalakítás szemlátomást egy létező problémának – a magyar oktatási rendszer nem kellően gyakorlatorientált voltának – a leküzdésére koncentrálnak. Ám az ehhez használt reformintézkedések azzal a veszéllyel fenyegetnek, hogy a fiatal generációk számottevő részénél tovább súlyosbítják a hiányos alapképességek problémáját.
- ♣ A magyarországi foglalkoztatáspolitikai eszközök nagy többsége nem kifejezetten a fiatalok foglalkoztatási problémáit veszi célba, de a fontosabb programokban a fiatalok arányosan, esetleg számarányukon felül érintettek. Széles körű probléma a programok nem kellő célzottsága, a számottevő – de nem kellően feltárt – holtteher-hatás és kiszorítási hatás. Az elmúlt fél évtized során egy olyan foglalkoztatáspolitikai eszköz – a közmunka – jutott egyre dominánsabb szerephez, amely az érintettek hosszabb távú munkapiaci esélyeit egyáltalán nem javítja.

Tartalomjegyzék

Bevezetés.....	3
1. A fiatalok foglalkoztatási és munkanélküliségi helyzete.....	3
1.1 Munkapiaci aktivitás és munkanélküliség a 25 évesnél fiatalabb népesség körében.....	3
1.2 Foglalkoztatás és képzettségi szint.....	5
2. Az oktatási rendszer átalakulásának hatása a fiatalok foglalkoztatására.....	8
2.1 A középiskolai és felsőfokú képzés expanziója.....	8
2.2 Az alapfokú oktatás és az alapkészségek problémája.....	9
3. Az ifjúsági munkanélküliség kezelésének eszközei.....	11
3.1 A főbb foglalkoztatáspolitikai eszközök és a fiatalok részvétele.....	11
3.2 Képzés, bérjellegű támogatások, közmunka.....	12
3.3 A foglalkoztatáspolitikai eszközök eredményessége.....	17
3.4 Újabb eszközök.....	18
4. Következtetések.....	20
Felhasznált irodalom.....	21

Bevezetés

Az ifjúsági munkanélküliség Európa-szerte magasabb, mint a teljes munkaképes korú lakosságnál mért munkanélküliség. Magyarországon azonban a fiatalok relatív hátránya lényegesen meghaladja az Európai Unióban megszokott szintet. Az elmúlt évek kedvezőtlen gazdasági folyamatai mindenütt aránytalanul sújtották a fiatal korosztályt, de Magyarország e téren is az átlagosnál rosszabbul szerepelt: a fiataloknak a többi munkavállalóhoz viszonyított hátránya jobban nőtt, mint az EU-tagállamok többségében. Ráadásul a probléma méretét részben elfedi a fiatal korosztály kiugróan – az EU-ban szinte példa nélkül állóan – magas inaktivitása.

Az alábbi tanulmányban áttekintjük a magyarországi ifjúsági munkanélküliség jellemzőit, általában véve a fiatalok munkapiaci pozíciójának sajátosságait, valamint azok időbeli alakulását. Mivel a fiatalok sajátosan kedvezőtlen munkapiaci helyzete több szálon is kapcsolódik az oktatási rendszerhez, röviden jellemezzük az oktatásban végbement – illetve folyamatban levő – átalakulásokat, valamint e változások munkapiaci implikációit. Kitérünk továbbá a fiatalok munkanélküliségének kezelésére hivatott főbb eszközökre, foglalkoztatáspolitikai programokra, és értékeljük az e téren lezajlott struktúraváltást.

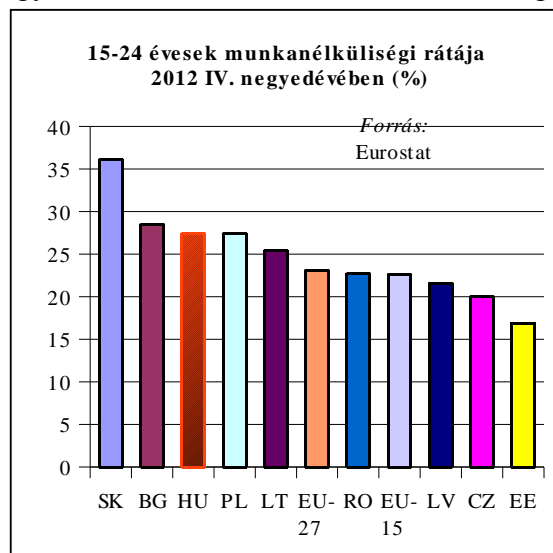
1. A fiatalok foglalkoztatási és munkanélküliségi helyzete

1.1. Munkapiaci aktivitás és munkanélküliség a 25 évnél fiatalabb korosztály körében

A magyarországi munkanélküliség egészében véve is aggasztóan magas, meghaladja a 10%-ot. Ám ezen belül a fiatalok munkanélküliségi rátája magasan kiemelkedik az országos átlagból – 2012-ben a 28%-ot is meghaladta. Figyelemre méltó továbbá, hogy – habár a szigorúan vett ifjúsági munkanélküliség kategóriáján már kívül esik – a következő korcsoport, a 25-29 évesek munkanélküliségi rátája a második legmagasabb a külön számon

tartott korcsoportok körében; igaz, ez a ráta jóval enyhébb, alulról közelít a 15%-hoz.

Ennek értékeléséhez figyelembe kell venni, hogy a fiatalok körében a munkanélküliség az

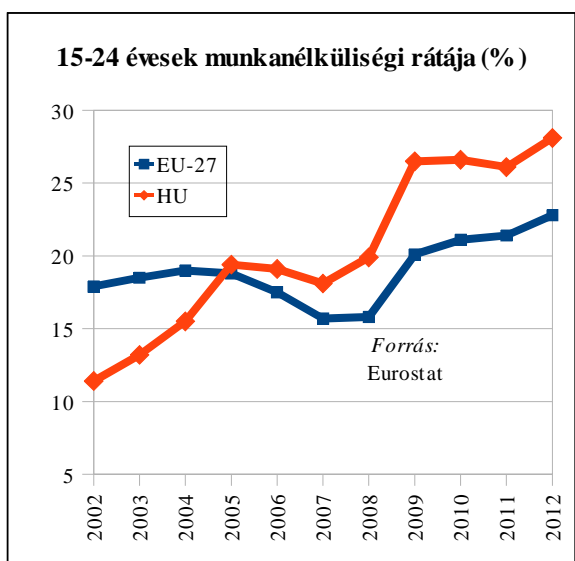


EU összes országában magasabb, mint a teljes munkaképes korú aktív lakosság körében, és két ország (Németország és Hollandia) kivételével a különbség jelentős, a tavalyi év utolsó negyedévében meghaladta a 6%-pontot. Csakhogy az Eurostat adatai szerint Magyarországon az átlagos és a fiatalkori munkanélküliségi ráta közti különbség (2012 negyedik negyedévében mintegy 17%-pont) lényegesen nagyobb, mint az EU-27 átlaga (ugyanebben a negyedévben durván 12%). (Ugyanez egyébként a kelet-európai új tagállamok többségéről is elmondható.)

De nem csupán az átlagos és a korosztályi munkanélküliségi ráta közti különbség, hanem maga az ifjúsági munkanélküliségi ráta is kiugróan magas Magyarországon: 2012 utolsó negyedévében a 15-24 évesek munkanélküliségi rátája 23,2% volt az EU-ban, szemben a magyarországi 28,8%-kal (az Eurostat adatai szerint). Magyarországon tehát nem csupán a többi korosztályhoz, hanem más EU-tagállamok fiataljaihoz képest is kedvezőtlen a 15-24 évesek munkapiaci helyzete. A tavalyi negyedik negyedévben az új EU-tagállamokon belül csak , valamint Szlovákiában és Bulgáriában (a régi tagállamok közül pedig az ún. PIIGS-országokban – Írországból és a válságba jutott dél-európai euró-zóna-tagállamokban – volt

magasabb e korosztály munkanélküliségi rátája.

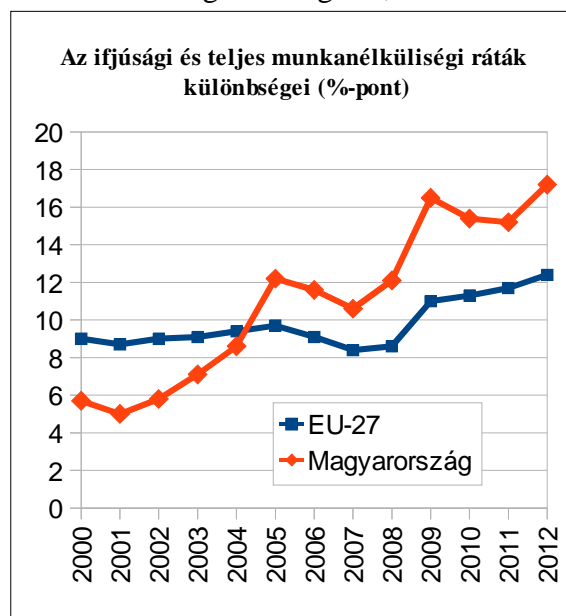
Fontos rámutatni, hogy a fiatalok álláshoz jutási esélyei nem mindig voltak ilyen rosszak Magyarországon EU-viszonylatban. 2005 előtt a korosztályi munkanélküliségi ráta alacsonyabb volt, mint az EU-27 átlaga – ám a 2000-es évek első felében emelkedően volt, 2005-ben pedig drasztikusan megugrott a magyarországi ráta (19% fölé), miközben az



EU-ban átmenetileg javult a helyzet. Újabb súlyos csapást jelentett a válság, amely súlyosabban érintette a fiatal korosztályt (is) Magyarországon, mint az EU-27 egészében. A 15-24 évesek munkanélküliségi rátája 2009-ben 26% fölé ugrott – a növekedés több mint 6,5%-pontos volt, szemben az EU-27-ben mért átlagosan kevesebb mint 4,5%-ponttal. Ezt követően 2011-ig kismértékben javult a helyzet: miközben az EU egészében közel 1,5%-ponttal emelkedett a fiatal munkanélküliek aránya. Ám 2012-ben, a visszatérő recesszió évében, az ifjúsági munkanélküliségi ráta ismét 2%-ponttal megugrott Magyarországon. Ekkor a magyar és az uniós ifjúsági munkanélküliségi ráta közötti különbség ismét 5%-pont fölé emelkedett.

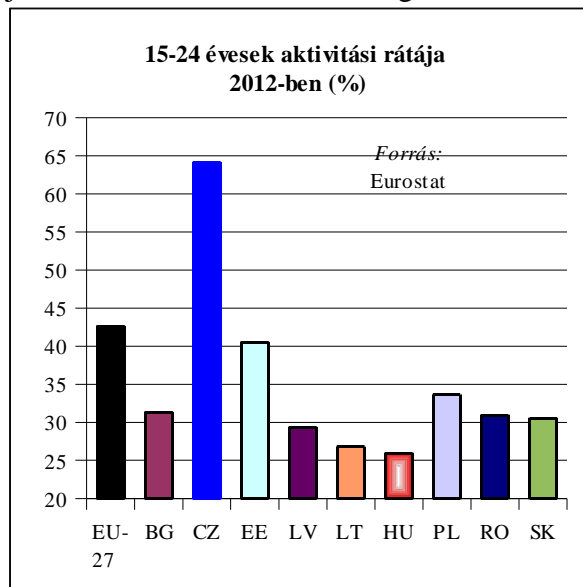
Az ifjúsági munkanélküliségi ráta általában meghaladja a teljes rátát, az uniós más országaiban is. De Magyarországon a 2000-es évtized elején e különbség még kisebb volt, mint az EU átlagában, a válság kirobbanását

követő években pedig már 4-5%-ponttal nagyobb. Az ifjúsági munkanélküliség növekedési időszakai nagyjából egybeestek a teljes munkanélküliség romlásának időszakaival, de az ifjúsági munkanélküliség mindig felnagyítva követte a teljes munkanélküliség mozgását, és ez az



aránytalanság szinte folyamatosan drasztikusabb volt, mint az uniós átlagában.

Úgy tűnik tehát, hogy Magyarországon a fiatalok munkanélküliségi szintje a többi korosztályhoz, és más országokhoz képest is kedvezőtlen. Ám a fiatalok aktivitási szintje is eltér – kedvezőtlen irányban – az uniós mezőny átlagától, még hozzá a munkanélküliségnél jóval drasztikusabban. 2012-ben a 15-24 évesek átlagos aktivitási rátája csupán 25,9%-os volt (és ez valamivel jobb szám, mint a megelőző öt év



bármelyikében), miközben az uniós átlag stabilan 40% fölött van. Tény, hogy a visegrádi országokban és balkáni EU-tagállamokban, illetőleg a balti országok közül Litvániában szintén jóval átlag alatti a fiatalok aktivitási rátája, de sehol sem olyan mértékben, mint Magyarországon.

Az alacsony aktivitás és a magas munkanélküliség együttes jelenléte azt jelenti, hogy miközben Magyarországon az átlagosnál jóval kevesebb fiatal próbál vagy szeretne egyáltalán elhelyezkedni, még *e kevesek közül is relatíve jóval kevesebben próbálkoznak sikerrel*, mint az uniós tagállamok többségében. A fentiek eredőjeképpen Magyarországon valóban kivételesen alacsony a 15-24 évesek foglalkoztatottsági rátája: 2012-ben csak Görögország és Spanyolország volt képes alulmúlni a magyarországi 18,6%-os ifjúsági foglalkoztatási rátát az EU-tagállamok közül, miközben ugyanezen időszak alatt az EU-27 átlaga 32,9% volt.

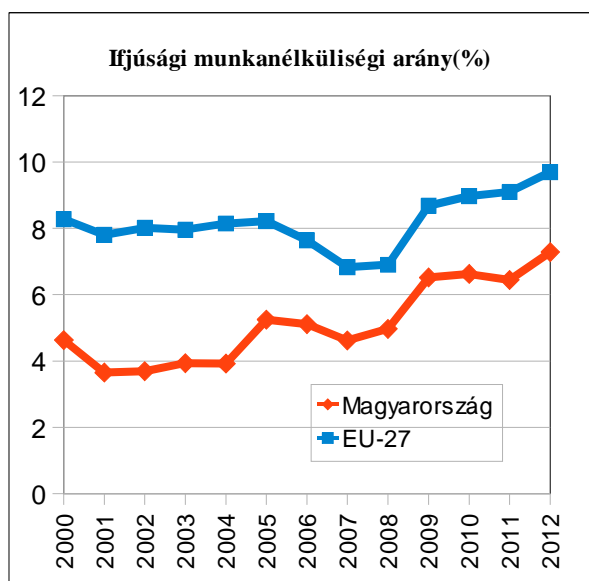
Másfelől az alacsony aktivitásnak az a következménye is megvan, hogy a munkanélkülieknek a *teljes korosztályn belül aránya* mérsékelt – hiszen ha a korcsoporton belül eleve nagyon kevesen próbálnak álláshoz jutni, akkor ezeken belül a sikertelenül próbálkozóknak az egész korcsoporton belüli aránya akkor is viszonylag csekély lehet, ha a *próbálkozók körében* a sikertelenek száma aránytalanul magas. Így aztán 2011-ben az átlagosnál magasabb munkanélküliségi ráta

mellé az átlagosnál mérsékeltőbb munkanélküliségi arány párosult – de épp az alacsony aktivitás miatt nem tükrözi a fiatalok munkaerő-piaci problémájának súlyosságát, hiszen sokan azért nem válnak munkanélkülivé, mert még csak nem is próbálnak álláshoz jutni.

Az Eurostat adatai szerint szerint Magyarországon durván a korosztály közel 15%-a sorolható az ún. NEET-ek (nem foglalkoztatott, ugyanakkor sem oktatásban, sem továbbképzésben nem részesülő fiatalok) körébe. E csoport *egyrészt* a tanulást már befejezett fiatal inaktívakat foglalja magában, *másrészt* pedig a munkanélküliek azon csoportját, amely nem részesül képzésben – vagyis a munkanélküliek túlnyomó hányadát. Az országok eltérnek a tekintetben, hogy a NEET-ek mekkora hányadát teszik ki a munkanélküliek – az EU átlagában ez az arány (az Euroround 2012 szerint) 51%, Magyarországon valamivel kevesebb, 45%.

1.2. Foglalkoztatás és képzettségi szint

A magyarországi helyzet különösségének okai világosabbá válnak, ha megvizsgáljuk a fiatal korosztály aktivitásának és munkanélküliségi szintjének alakulását a képzettségi szint függvényében. Ami az aktivitást illeti, a legfeljebb általános iskolát végzettek, illetőleg (valamivel kisebb mértékben) a középiskolát végzettek körében jelentős az elmaradás az EU-átlaghoz képest, miközben az egyetemet vagy főiskolát végzettek körében az aktivitási ráta 2012-ben megegyezett az EU-27 átlagos szintjével – és ez negatív változás a megelőző évtizedhez képest, amikor a fiatal felsőfokú végzettségűek aktivitási rátája konzekvensen magasabb volt Magyarországon az uniós átlagnál. Tehát a 25 évet be nem töltöttek körében a (nyilván a korosztály csekély hányadát kitevő) felsőfokú végzettségűek munkapiaci aktivitása vonatkozásában Magyarországnak nincs elmaradása az EU-27 egészéhez képest, ugyanakkor a korosztály túlnyomó hányadát (több mint 95%-ot) kitevő alacsonyabb végzettségűek körében az aktivitás sokkal alacsonyabb, mint ahogy az az



EU nagy részében megszokott.

A fentiek értelmezéséhez azonban figyelembe kell venni, hogy ezek az adatok két eltérő természetű (bár nem teljesen független) probléma kölcsönhatása eredményeképpen álltak elő. Ahogy a középfokú oktatást el nem végzettek jelentős hányada még középiskolába jár, úgy a felsőoktatást el nem végzettek közül is sokan részt vesznek a felsőoktatásban – az ő esetükben az alacsony aktivitás azt jelenti, hogy az oktatásban való részvétel *mellett* kisebb arányban keresnek munkát, mint más országok hasonló helyzetű fiataljai. Ez önmagában is figyelemre méltó jelenség. De akárhogy is, itt nem kifejezetten a szóban forgó fiatalok elhelyezkedési nehézségeiről van szó, hanem az iskola melletti munka más országokhoz képest alacsonyabb szintű intézményesüléséről.

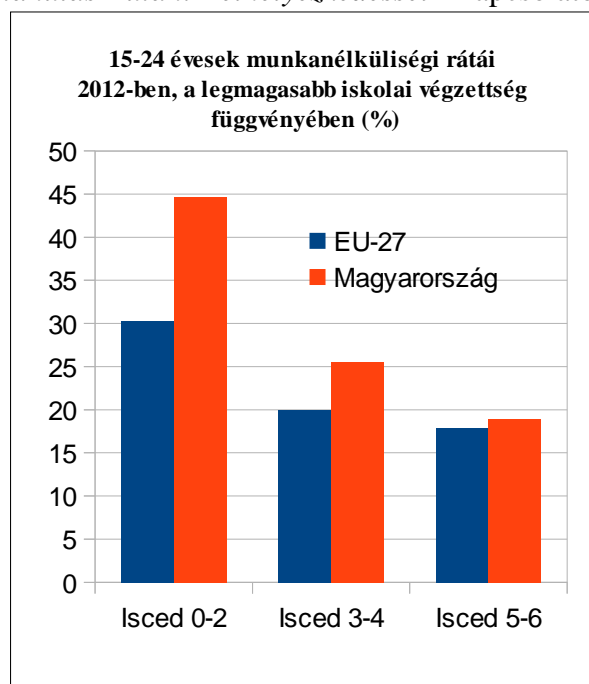
A fiatal inaktívok másik része azonban egy ponton – sikerrel vagy sikertelenül – befejezte a tanulást, majd pedig – vagy azonnal, vagy valamekkora időtartamú munkapiaci jelenlét után – inaktívvá vált, és ezeknek a fiataloknak az aránya is magasabb, mint az EU-27 átlagában. Ez az alacsony aktivitási ráta legaggasztóbb mozzanata. Az ő esetükben az inaktivitás többnyire már nem magyarázható a tanulással – bár más irányú elfoglaltság szóba jön természetesen a 15-24 éves nők egy részénél, és további néhány kisebb csoportnál – így jelentős mértékben tükrözi a szóban forgó fiatalok által érzékelt munkapiaci kilátástalanságot. Különösen érvényes ez az alacsonyan képzettekre, akik körében az inaktivitás különösen magas. (Valójában az alacsonyabb képzettségű nők esetében a viszonylag korai – 25 éves életkor előtti – gyermekvállalás is lehet „menekülés” a rossz kilátásokkal kecsegtető munkapiacról. A felsőfokú végzettségű 25 év alatti nők esetében az aktivitási ráta *magasabb*, mint a hasonló korú férfiaké, vagyis a felsőfokú végzettségű nők körében tipikusan 25 éves kor fölött – tehát praktikusán az egyetem elvégzése után valamikor – kerül sor a gyermekvállalásra.)

A rossz munkapiaci helyzet miatti fiatalkori inaktivitás jelenségét legtisztábban az alacsonyan képzett *20-24 évesek* adatai

tükrözik. E korcsoport közel több mint 16%-a nem rendelkezett az érettségivel vagy szakképesítéssel 2012-ben – és ez többségükönél így is marad, hiszen korosztályi hovatarozásukból következethetően a nagy részük már elhagyta az iskolarendszert – és e 16% több mint fele, pontosabban *58%-a* inaktív volt. Ez durván 25%-kal meghaladja az megfelelő uniós arányt. Az ő esetükben (legalábbis egy részükönél) a reménytelennek ítélt munkapiaci kilátásokon felül a mélyszegénység, és az ehhez kapcsolódóan sokaknál eleve generációsan átöröklött tartós inaktivitás is közrejátszik, miközben ez utóbbi eredete is végső soron a munkalehetőségeknek a rendszerváltást követően végbement tartós eliminálódásában keresendő.

Ehhez képest az a tény, hogy a 20-24 éves *érettségizettek, illetve szakképesítéssel rendelkezők* aktivitási rátája ugyanolyan alacsony (2012-ben 44%), kevésbé riasztó, hiszen az érettségizettek nagy része tovább tanul.

Az oktatásban részesülők alacsony aktivitása mellett tehát a tanulást befejezett, de alacsony végzettségű fiatalok magas inaktivitása is súlyos probléma. Visszatérve azonban a fiatal munkanélküliekre, vagyis azokra, akik jelen vannak a munkapiacon, de nem találnak állást, itt a kedvezőtlen adatok már alapvetően a *tanulás utáni elhelyezkedéssel* kapcsolatos



problémákat tükrözik. Az EU átlagához viszonyított hátrányunk számottevő a középfokú végzettségűek körében, de igazán drasztikus hátrányunk a legfeljebb általános iskolát sikeresen befejezettek körében mutatkozik. Az alacsonyan képzettek esetében már 2003-tól lényegesen magasabb volt a magyarországi munkanélküliségi ráta, és a különbség a rákövetkező években trendszerűen tovább növekedett.

Az alacsony képzettségűek kirívóan alacsony foglalkoztatottságában szerepet játszanak az oktatási rendszer hiányosságai is – ezekre a későbbiekben térünk ki. Köllő (2009) rámutat egy attól független okra is. A magyar (és több más kelet-európai) gazdaság struktúrája a rendszerváltást követően másmilyené formálódott, mint ahogyan azt általában a hasonló fejlettségű, de államszocialista múlttal nem rendelkező országokban megszokott, nevezetesen a szokásosnál csökevényesebb az önfoglalkoztatói-mikrovállalkozási szektor. Így például a kereskedelemben is a nem önálló – franchise-hálózathoz vagy üzletláncokhoz tartozó vállalkozások dominálnak, és ezeknek a munkaerővel szemben támasztott követelményei más szervezeti és írás-olvasási készségeket feltételeznek, mint amelyet egy ténylegesen önálló mikrovállalkozásokkal és önfoglalkoztatók által dominált kiskereskedelmi szektor megkövetelne. Az ilyen értelemben véve „túlmodernizált” gazdasági struktúra a szokásosnál drasztikusabban taszítja ki a munkapiacról a hiányos alapkészségekkel rendelkező munkaerőt.

Az alacsony végzettségűek foglalkoztatásával kapcsolatos problémák, amelyeket általában véve a rossz foglalkoztatási helyzet egyik legfőbb összetevőjeként szokás emlegetni, szemlátomást hatványozottan jelennek meg a fiatal munkavállalóknál, akiknek – miután jó részük sem gyakorlattal, sem referenciával nem rendelkezik – alkalmazása többletköltséggel, illetve többletkockázattal járhat a munkaadók számára.

Miközben a munkanélküliség problémája főleg az alacsonyabb képzettségűek esetében égető – vagy legalábbis önáluk égetőbb, mint az EU-

ban általában megszokott – a felsőfokú végzettségűek helyzete sem problémátlan. Egy részük ugyanis képzettségüknél alacsonyabb szintű tudást igénylő munkakörben képes csak elhelyezkedni. Ez összefügghet egyrészt a felsőfokú képzés minőségével a munkapiaci kereslettel nem kellőképpen harmonizáló szerkezetével, másrészt pedig a Magyarországi munkakínálat szakmasztruktúrájával, harmadrészt pedig az *alacsonyabban* képzettek saját hivatalos képzettségi szintjükhöz képest hiányos készségeivel. A következmény az, hogy a felsőfokú képzettségűek az alacsonyabb képzettségűeket szorítják ki olyan állásokból, amelyek – legalábbis elvileg – az utóbbiak képzettségi szintjéhez illeszkednének. (Ezzel párhuzamosan pedig szakképzettséget szerzett munkavállalók kiszorítják a szakképzetlen állásokból a szakképesítés nélkülieket.) Vagyis a felsőfokú végzettségűeknél a meglévő problémák nem az átlagosnál magasabb munkanélküliségi rátában, hanem a nemzetközi mezőnyhöz képest átlagban alacsonyabb kvalifikációjú munkakörök betöltésében tükröződik.

Összefoglalva, a fiatalok munkanélküliségével, illetve alacsony munkapiaci aktivitásával kapcsolatos politikáknak alapvetően két problémára kellene megoldást találni:

1.) arra, hogy a felsőfokúnál alacsonyabb képzettségűek, és különösen a legfeljebb nyolc osztályt végzettek foglalkoztatási esélyeiben mutatkozó jelentős magyar hátrányt – és az ebből fakadó alacsony munkapiaci jelenlétet és magas munkanélküliséget – csökkentsék, illetve eliminálják. Ez már csak azért is lényeges, mivel előrejelzések szerint az előttünk álló évtizedben az alacsonyan képzett fiatalok száma már nem fog tovább csökkenni, sőt nőhet is (Hermann – Varga, 2012).

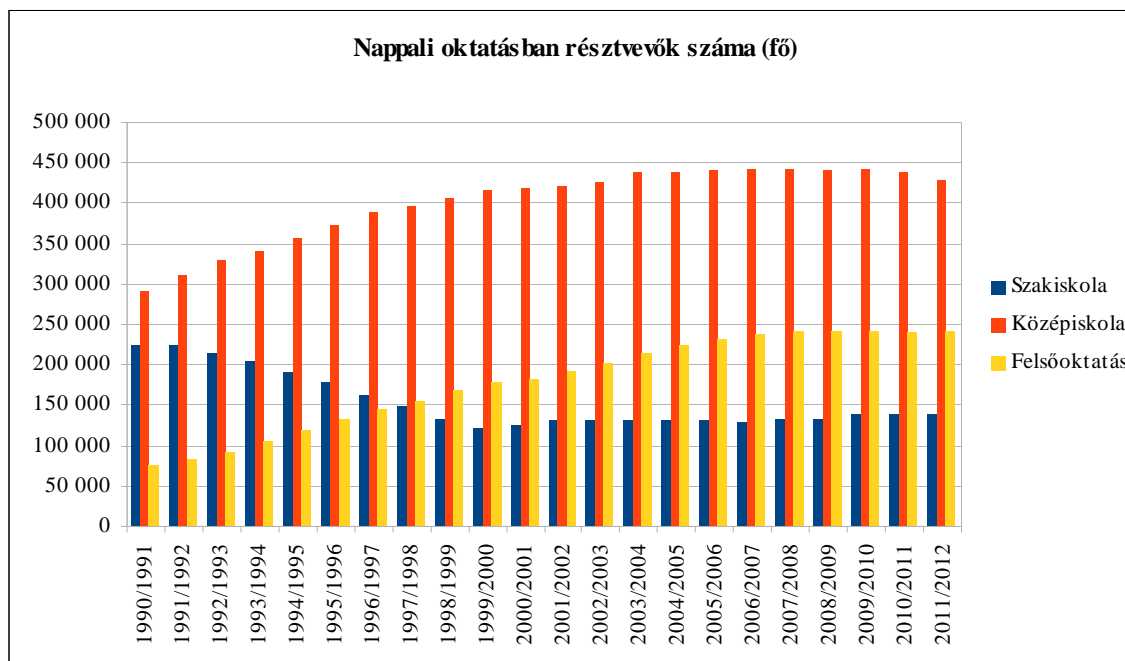
2.) arra, hogy a még tanulók esetében emelkedjen a munkapiaci aktivitás, mivel az így szerzett munkatapasztalat a tanulás befejezését követően hasznos lehet az elhelyezkedési esélyeket illetően – a vállalatok számára kevésbé kockázatos, így vonzóbb lehet a bizonyos fokú munka- és szakmai tapasztalattal rendelkező pályakezdők

alkalmazása, mint a minden gyakorlat nélkül a munkapiacra kikerülő pályakezdők.

A foglalkoztatáspolitikával foglalkozó irodalom meglehetősen egyöntetű abban a tekintetben, hogy mindkét probléma – ha nem is kizárólagosan, de jelentős részben – a magyar oktatási rendszer anomáliáiban, illetve az elmúlt két évtized során végbement átalakulásában gyökeredzik.

2. Az oktatási rendszer átalakulásának hatása a fiatalok foglalkoztatására

2.1. A középiskolai és felsőfokú képzés



Ennek nyomán erőteljesen megnőtt a fiatal generáción belül az oktatásban részt vevők aránya: míg az 1990-es évek közepe táján a 15-22 éveseknek közel 40%-a tanult nappali képzésen, addig a 2010-es évek elején durván 60%-ot tett ki a 15-24 éveseken belül a nappali képzésben résztvevők aránya. Ez egyben a pályakezdés átlagos időpontjának kitolódását is eredményezte, ami önmagában is lenyomta a korábbiakhoz képest a fiatalok aktivitási rátáját. Az Eurostat adatai szerint 1996-ban a 15-24 éves inaktívoknak még csak mintegy 60%-a jelölte meg az inaktivitás okaként az

expanziója

A rendszerváltást követően a gimnáziumok, illetőleg a felsőoktatási intézmények nappali hallgatóinak létszáma folyamatosan bővült, nagyjából a 2000-es évtized közepéig. Ekkorra az egyetemi és főiskolai nappali hallgatók létszáma durván háromszorosa volt az 1990-es évek elején jellemző létszámnak. (A gimnáziumok és szakközépiskolák hallgatóinak létszáma is a másfélszeresére nőtt, de ezt nagyjából ellensúlyozta a szakiskolai létszám visszaesése.)

oktatásban való részvételt, addig tíz évvel később az arány 86%.

Az oktatás expansziójának hatását erősíti, hogy magyar nappalis diákok munkaerő-piaci jelenléte alatta marad az EU-27 átlagának. A KSH (2011) adata szerint 2010-ben a 15-24 évesek 18,7%-át foglalkoztatták, ezzel szemben a nappali tagozatos oktatásban részt vevők körében ugyanez az arány csak 3,7% (a nappalis 15-29 évesek körében mintegy 5%) volt. Igaz, a 15-29 éves nappali tagozatosoknak ennél nagyobb hányada, 21% dolgozott az adatfelvételt megelőző év során

valamikor.

Az alacsony arány egyik oka, hogy a magyar szakoktatási rendszer – szemben más országok (Németország, Dánia, Ausztria) szakoktatási rendszerével – kevéssé törekszik arra, hogy a diákok még az iskolai éveik alatt érdemi munkatapasztalatra tegyenek szert. Amint arra Bajnai és szerzőtársai (2008) rámutatnak, az ún. duális – az iskolai oktatást az üzemi gyakorlattal összekötő – szakképzési rendszert működtető, vagy annak irányába elmozduló országokban a pályakezdekők tendenciaszerűen gyorsabban helyezkednek el. Így 2005-ben a középfokú végzettségű 15-19 évesek körében a hivatalosan is duális rendszert működtető Ausztriában, illetőleg a duális rendszer jegyeit magán viselő Dániában és Hollandiában volt a legmagasabb a foglalkoztatási ráta az EU-n belül. 2012-ben is e három országban, valamint Németországban volt a legkisebb a fiatalok és az összes aktív korú munkavállaló munkanélküliségi rátája közti különbség a fiatalok kárára.

De Magyarország nem csak a duális képzési rendszerű országokhoz, hanem általában az EU mezőnyén belül is sereghajtónak számít, akár a 14-25 éves tanulókon belül a foglalkoztatottak arányát tekintjük, akár a 15-29 éves tanulókon belül azok arányát, akiknek *korábban* már volt munkaviszonyuk.¹

A szakiskolákhoz képest a gimnáziumok még annyira sem biztosítanak kedvező feltételeket diákjaik számára munkatapasztalatok szerzésére, márpedig a 2000-es évekre alapvető átrendeződés ment végbe a középfokú oktatásban a szakiskolák rovására, a gimnáziumok és szakközépiskolák javára – ennek következtében a tanulás időszaka alatt szerzett munkatapasztalat gyakorisága a diákok körében csökkent. (Miközben persze a gimnáziumot végzettek sokkal inkább birtokában vannak a munkáltatók által elvárt alapkészségeknek.) Az oktatásból kikerülő fiatalok egyre inkább munkatapasztalat nélkül léptek a munkapiacra, és ez megnehezíti a

tanulásból a munkába való átmenetet, hozzájárult ahhoz, hogy a 2000-es évek első felében (amelyek még relatíve jó éveknek számítottak) az ifjúsági munkanélküliség rátája majdnem megkétszereződött, miközben az aktivitási ráta mintegy 10%-ponttal visszaesett.

2.2. Az alapfokú oktatás és az alapkészségek problémája

Ám az oktatásból a munkába való átmenetnek csak egyik problematikus területe a közép- és felsőfokú képzés expanziójából eredő munkatapasztalat-hiány. Egy másik, még alapvetőbb problémát magának az *alapfokú* oktatásnak a hiányosságai jelentik. Az alacsonyan képzett – és a munkanélküliség által leginkább sújtott, munkapiacról leginkább kiszoruló – potenciális munkavállaló esetében nem a gyakorlati tapasztalatok hiánya, hanem a munkába álláshoz szükséges *alapkészségek* hiánya a legfőbb probléma. Egy 1990-es évek végén lezajlott felmérés szerint Magyarországon a legfeljebb *10 osztályt* (tehát még csak nem is legfeljebb nyolc osztályt) végzettek több mint 60%-a teljesített egyesre (öt fokozatú skálán) szövegértésből – ez nagyjából kétszerese volt a nyugat-európai átlagos aránynak – és 40%-a teljesített egyesre a számolási készségek terén (szintén a nyugat-európai átlag kétszerese).² Ezek a kedvezőtlen átlagok az iskolák színvonalának extrém mértékű szórása mellett állnak elő, és ez a szórás tükrözi, sőt felerősíti a meglévő társadalmi egyenlőtlenségeket. 2003-ban közoktatási reform keretében lépéseket tettek az iskolai diszkrimináció felszámolására, valamint megnövelték az alapkészségek fejlesztésére, illetőleg az idegen nyelvek tanulására fordítható időkeretet. E változások hatásai azonban csak hosszabb távon jelentkeznek.

Az általános iskoláról elmondottak jelentős része igaz a *szakmunkásképzőkre/szakiskolákra* is. Ezek tanulóárdája eleve kontraszelektált –

1 Bajnai et al. (2008), 73-74. old. A második összevetésben a szűnidei munka nem számított munkaviszonynak.

2 Köllő (2009), 15. old.

különösen, mióta a felsőoktatási expanzió nyomán a korábnál sokkal nagyobb arányban igyekeztek a szülők olyan középfokú oktatási intézményt választani, amely esélyt adott az egyetemekre-főiskolákra való bejutásra, és amióta (2003-ban) a tankötelezettséget 18 évre emelték. A szakmunkásképzők/szakiskolák átlagos színvonalát rontotta, hogy a jobban működő intézmények átalakultak érettségít adó szakközépiskolává. Tehát az általános iskolát jórészt jórészt hiányos alapkészségekkel elhagyók közül kerül ki a szakiskolák diákjainak jelentős része – gyakran nem is saját elhatározásból, hanem másfajta középfokú képzésre való sikertelen jelentkezést követő átirányítás eredményeképpen – de a szakiskolák egyáltalán nincsenek felkészülve az ebből adódó többletfeladatok ellátására. Így a tanulók közül sokan lemorzsolódnak, de a szakiskolát elvégzők is átlagban nagyon gyenge eredményt érnek el a készségmérő teszteken. A magyar szakmunkástanulók lemaradása a gimnazistáktól a szövegértés, a matematika és a természettudomány terén egyaránt sokszorosan nagyobb, mint az OECD átlagában.³ (Ezzel együtt a végzetek mintegy egyharmada tovább tanul.)

A fentiek azt sugallják, hogy a szakiskolát végzetek elhelyezkedési esélyeit a hiányos alapképességek egy alapvetőbb síkon rongálják, mint a nem kellőképpen gyakorlatorientált szakképzés, vagyis a szakmunkástanulók alapképességeinek fejlesztése volna a legsürgetőbb feladat. Ezek a diákok mindmáig a közoktatás végső kibocsátásának több mint egyharmadát teszik ki, így a szakiskolák eredményességének emelése távolról sem mellékes feladat.

Mármost korábban említettük, hogy a rendszerváltást követően kialakult vállalati struktúra is hozzájárul ahhoz, hogy a hiányos alapképességekkel rendelkezők a más hasonló fejlettségű országokban látotthoz képest

nagyobb arányban szorulnak ki a munkapiacról. Továbbá a hiányos készségek a felnőtteknél korántsem foghatóak kizárólag az iskolarendszerre: az eleve nem kielégítő szintű alapképességek tovább erodálódnak az iskola után, ha az alacsony végzettségűek az írási és számolási készségeket nem igénylő munkahelyekre koncentrálnak, márpedig Magyarországon (és Kelet-Európában általában) ez sokkal inkább így van, mint Nyugat-Európában. (Tekintettel a diplomások – és érettségizettek – tömeges beáramlására a végzettségüknél alacsonyabban kvalifikált állásokba.)

De a közoktatási rendszer működésében mutatkozó deficit fontosságát kiemeli, hogy az alacsony képzettségű *fiataloknál* ez az alapképességekben mutatkozó lemaradás különösen súlyos (Köllő 2009, 17. old.). A szakmunkás-végzettségűek foglalkoztatási esélyeit rontja, hogy a gazdaságban képződő új állások tendenciaszerűen erőteljesebben megkövetelik az alapképességek (mindenelőtt az írás-olvasási készségek) megfelelő szintű meglétét, másrészt a gyakori technológiaváltásokhoz való alkalmazkodáshoz is szükség van a kognitív alapképességekre. Ehhez képest a rendszerváltást követően nem került sor a szakképzés megerősítésére, csak olyan fajta drasztikus decentralizálódására, amelynek eredményeképpen a képzési kínálatról helyi intézményi szinten döntöttek, de *nem* a munkáltatói kereslet, hanem jobbra más szempontok (pl. tanári álláshelyek megtartása) mentén döntenek. (Kézdí et al. 2008, 124-125.) 2007-ben a beiskolázási arányokkal kapcsolatos döntéseket regionális szintre centralizálták, azzal a megfontolással, hogy regionális szinten potenciálisan pontosabb információval rendelkeznek a keresett szakmákról. Ám a munkapiaci kereslettel kapcsolatos megbízható *hosszabb távú* előrejelzésnek készítésének a feltételei hiányosak, a szakképzésnek a *rövid* távú munkáltatói igényekhez igazítása pedig foglalkoztatási szempontból kontraproduktív lenne. (Kézdí et al. 2008, 127-128.)

3 Kézdí et al. (2008), 94. old. Ez az eredmény a 2000. évi PISA-felvételből származik. Mint azt Kézdí és szerzőtársai hangsúlyozzák, a PISA-teszt nem lexikális tudást, hanem készségeket vizsgál.

2.3. Az új irány az oktatáspolitikában és hátulütői

2010 után az új kormány belekezdett a szakképzés átszabásába: a 2013-2014-es tanévtől kezdve bevezette a duális szakképzést, az osztrák modell alapján. A szakközépiskolákban az érettségi mellett szakmai érettségit is le kell tenni. Természetesen akárhogy is sikerül megtervezni és felépíteni az új rendszert, csak hosszú távon derül ki, mennyire volt sikeres az átalakítás.

Elvben az új rendszer javíthatná a magyar oktatási rendszer gyakorlatorientáltságát. Másfelől a szakiskolai oktatás három évre rövidítése, a közismereti oktatás maximálása a szakiskolákban még súlyosbíthatja is a diákok alapkészségek terén mutatkozó hiányosságait. Egy ilyen szűkítés eleve azután lehetne racionális, hogy jelentősen megerősítették az általános iskolai oktatást – méghozzá főleg azon iskolákat, amelyekben a *hátrányos helyzetű* gyerekek koncentrálnak, hiszen tipikusan e gyerekek közül kerülnek ki a már induláskor alulképzett szakiskolai tanulók.

Továbbá, a szakiskolákban folyó közismereti oktatás sem volt képes eddig sem érdemben enyhíteni a tanulók általános iskolából örökölt készségbeli lemaradását. Mégis, a jelenlegi átalakítás kapcsán csak a közismereti tananyag jelentős szűkítése látszik, a közismereti oktatás hatékonyságának egyidejű drasztikus javítására való törekvés nem. Ezért a kísérlet sikere kétségesnek látszik: ha a továbbra is ingatag alapkészségekkel bekerülő tanulók kognitív alapkészségei számára releváns közismereti oktatás tovább gyengül, akkor megfelelő készségek hiányában a megnövelt gyakorlati képzés ellenére sem lesznek képesek a szakiskolák az eddigieknél jobb, versenyképesebb tudással rendelkező, illetve rugalmasabb, a folyamatos tanulás igényének eleget tenni képes szakmunkásokat kinevelni.

Az új irány tehát pozitív hatással lehet a szakiskolákat végzetek munkába állási esélyeit tekintve rövid távon, viszont az általános képzettségi szintjüket – és így a hosszú távú karrier-kilátásaikat – a reform

kedvezőtlenül érinti.

3. Az ifjúsági munkanélküliség kezelésének eszközei

3.1. A főbb foglalkoztatáspolitikai eszközök és a fiatalok részvétele

A fiatal munkanélküliek mint elkülönült célcsoport folyamatosan jelen voltak a munkaerő-piaci politika látóterében, mint a foglalkoztatási szempontból sebezhető csoportok egyike, de voltaképpen prioritást sosem élveztek. Így a Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat (NFSZ) által menedzselt programok között a pályakezdőket megcélzó program meglehetősen kicsi, és nem is működött megszakítás nélkül; a programok többsége olyan egyéb csoportokra koncentrál, amelyek viszont maguk is kisebb-nagyobb átfedésben lehetnek a fiatal korosztállyal (alacsony képzettségűek, kisgyermekes anyák, rokkantak). Az ifjúsági munkanélküliség kezelésének eszközei ezért nemigen különíthetők el általában a munkanélküliség, illetőleg a hátrányos helyzetűek munkanélküliségének kezelését célzó programoktól. Ugyanakkor a fiatalok aránya az aktív munkapiaci programok résztvevőin belül növekvő volt (Hárs 2012, 135)

Az aktív munkapiaci programok alapvetően a munkapiaci kereslet és kínálat szerkezeti összehangolására törekednek, több-kevesebb sikerrel. Egyrészt a potenciális munkavállalók képzettségét, készségeit próbálják a munkáltatók által támasztott kereslethez igazítani, másrészt támogatásokkal ösztönzik a munkaadókat arra, hogy „keresletet támasszanak” a munkapiacra ilyen vagy olyan okból hátrányos helyzetű munkakeresőkkel szemben, vagyis alkalmazzák őket. Ez utóbbival arra is lehetőséget adnak a munkavállalóknak, hogy a munkahelyen a gyakorlatban szerezzék meg a további alkalmazásukhoz szükséges készségeket, illetve demonstrálják a szükséges készségek meglétét.

Egy másik fontos foglalkoztatáspolitikai cél, a munkapiaci kereslet és kínálat „földrajzi”

összeegyeztetése – más szavakkal, a munkavállalók mobilitásának a segítése – jóval kisebb súlyt kapott a foglalkoztatáspolitikai prioritások között. Igaz, ehhez hozzá kell tenni, hogy e problémacsoport megoldása távolról sem (lenne) kizárólag foglalkoztatáspolitikai feladat, viszont a kapcsolódó területekkel kapcsolatos politikákban – a közösségi közlekedéssel kapcsolatos politikában – illetőleg a lakáspolitikában – a foglalkoztatási szempontokat csak kevéssé sikerült érvényesíteni. A szűkebben vett foglalkoztatáspolitikai eszköztáron belül a mobilitási támogatások (praktikusan, a munkavállalók utazását vagy munkáltatók általi utaztatását segítő támogatások) azt a célt, hogy a munkavállalók képesek legyenek eljutni a távolabb eső munkahelyekre. Ám e támogatások súlya az aktív munkapiaci eszközökön belül csekély, eredményességüket nem vizsgálták.

Túl a kereslet és kínálat összehangolásán, a 2000-es évek folyamán a munkapiaci keretfeltételeket úgy igyekeztek átalakítani a döntéshozók, hogy növekedjen a munkakínálat *menyisége* (vagyis mérséklődjön a rendszerváltást követően kialakult és megrögzül nagyon magas inaktivitás). Pozitív ösztönzésként emelkedett a minimálbér és lehetővé vált a gyes melletti munkavégzés, negatív ösztönzésként pedig csökkentették a munkanélküli ellátások értékét és eltörölték a gyedet. Ezek a lépések azonban nem növelték a foglalkoztatást – a minimálbér-emelések pedig meghatározott foglalkoztatotti csoportoknál érezhetően csökkentették is azt. Az olyan lépések, mint a gyed eltörlése, illetőleg a gyes egy évvel való lerövidítése érthető okból nem volt igazán sikeres: ezeket az intézkedéseket nem kísérte a bölcsődei kapacitások növelése.

Visszatérve az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök fő csapásirányára, a munkaerő-piaci kereslet és kínálat strukturális összehangolására, kifejezetten a fiatalokra kalibrálták a *pályakezdők munkatapasztalat-szerzést biztosító foglalkoztatása* programot. Ez 2006-ig a munkabér és járulécai 50-80%-

ának megfelelő támogatást foglalt magában, 6-9 hónapra keresztül.

2007-ben lezárták a *pályakezdők munkatapasztalat-szerzést biztosító foglalkoztatása* programot. 2010-ben azonban ismét megjelent a bérjellegű támogatások egyik elemeként (2011-ben pedig immár *szakképzettséggel rendelkező pályakezdők munkatapasztalat szerzése* elnevezéssel). Ugyanakkor az érintett létszám (2010-ben mintegy 2600 fő, 2011-ben közel 4300 fő) alatta marad a 2006. évi masszív 18 ezer körüli létszámnak. (2006-ban a pályakezdők körében ez volt messze a legfontosabb, a programokban érintett 15-24 évesek valamivel több mint egynegyedét megmozgató aktív munkapiaci eszköz.)

A munkaadó a bérköltség 50-100%-áig igényelhet támogatást az alkalmazott pályakezdő után, 365 napra, amennyiben vállalja a pályakezdő legalább 365 napon keresztül foglalkoztatását, legalább napi négyórás munkaidőben. A támogatás értékének felső határa a pályakezdő szakképesítésének szintjéről függően a garantált bérminimum összegétől annak kétszereséig terjedhet (a képesítés szintjével együtt nő).

A 2007 előtti periódusban a munkatapasztalat-szerzési támogatás mellett az ún. foglalkoztatási támogatás is a pályakezdőket célozta meg. E program súlya azonban elenyésző: míg 2007-ben a munkatapasztalat-szerzési támogatásban érintett pályakezdők száma 6880 volt, addig a foglalkoztatási támogatásban csupán 130 fő részesült.

3.2. *Képzés, bérjellegű támogatások, közmunka*

Jelenleg elsősorban két tematikus csoportja van a munkaerő-piaci programoknak, amelyek a fiatal munkanélküliek szempontjából komoly jelentőséggel bír: a képzési programok, illetőleg a foglalkoztatástámogatási programok.

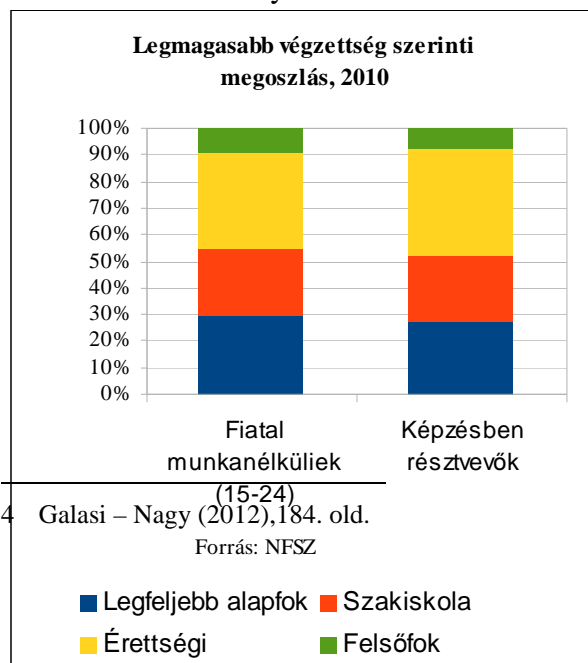
Mint láttuk, az oktatási rendszer meglehetősen gyengén teljesít a (hátrányos helyzetű)

fiataloknak a munkapiacra való belépésre való felkészítését illetően. Jelentős mértékben emiatt szokatlanul magas a fiatalkori munkanélküliség, és az utólagos segítségnyújtás feladata a munkapiaci intézményrendszer által nyújtott **képzési programokra** hárul.

Bár nem kifejezetten a fiatalokat célozzák, a fiatalok hangsúlyosan jelen vannak a munkanélkülieket – vagy kisebb méretekben a munkával rendelkezőket – megcélzó képzési programokban. E programok egy része nem kizárólag képzést tartalmaz. Ez utóbbi nem negatívum: egyes nemzetközi tapasztalatok szerint a képzési programok – és különösen a fiatalokat érintő képzési programok – pozitív hatása viszonylag gyenge, ugyanakkor más eszközökkel kombinálva az átlagosnál hatásosabbak.⁴

A nagyjából – az első szakaszban 75, a másodikban 85%-ban – EU által finanszírozott, 2006 és 2009 között durván 40 ezer főt érintő *Lépj Egyet Előre* program teljes egészében felnőttképzési program volt, az alacsony iskolai végzettségűek, illetőleg az érettségizett, de szakképesítéssel nem rendelkezők piacképes tudásához segítségét célozta meg. A program a képzési költség térítését, a képzés ideje alatti, vagy a program sikeres befejezését követő pénzbeli juttatást, valamint a tananyag beszerzésének támogatást tartalmazta. E programban résztvevők durván 14%-a volt 25 évesnél fiatalabb, számuk e három év alatt nem érte el a 6000-et.

A munkaviszonyban nem állók



(munkanélküliek) munkaügyi központok által szervezett/koordinált képzését egyrészt a Munkaerő-piaci Alap decentralizált keretéből, másrészt a Támop 1.1.2 (Közép-Magyarország esetében 1.1.4) programjából finanszírozzák. Ez utóbbi („Decentralizált programok a hátrányos helyzetűek foglalkoztatásáért” – a pályakezdők alkotják az egyik hátrányos helyzetű csoportot) nem tisztán felnőttképzési program, hanem elemei között megtalálható a képzésen felül a bér- és bérköltség-támogatás, utazási támogatás, munkatapasztalat-szerzés támogatása is. E programokon belül a képzés támogatása jelentheti a képzés és vizsgadíj fedezését, a képzés ideje alatt keresetpótló juttatás biztosítását, valamint a képzéshez kapcsolódó szállás-, ételmezési és utazási költségek térítését. A támogatottak többsége a számukra ajánlott képzésben vett részt, egy kisebb hányad maga választott a központok által elfogadott képzések között. (Figyelemre méltó módon az utóbbiak nagyobb arányban mutatkoznak sikeresnek. Ennek oka feltehetőleg egyrészt a képzési irányt maguk kiválasztók eleve jobb képzettsége és tájékozottsága – hiszen van saját elképzelésük arról, hogy mit előnyös tanulniuk – másrészt a képzési irányt maguk kiválasztók jobb motiváltsága.)

E képzési programokban felülreprezentált a fiatal korosztály: 2011-ben⁵ a képzési programok résztvevőinek valamivel több mint 30%-a (2009 előtt ennél lényegesen nagyobb hányada) a 25 évesnél fiatalabbak közül került ki, miközben a regisztrált munkanélkülieknek csak mintegy 15%-a 25 év alatti. Ám még ez a 30% is azt jelenti, hogy a fiatal munkanélküliek túlnyomó része nem részesül képzésben, miközben a korábban kifejtettek alapján bizonyosra vehető, hogy ennél nagyobb hányad esetében lenne erre szükség, különösen a legfeljebb 8 általánost végzettek körében.

A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat látókörébe eső összes munkapiaci képzésben résztvevő fiatalok végzettség szerinti

5 A munkapiaci programokról az NFSZ által szolgáltatott legfrissebb adatok 2011-re vonatkoznak.

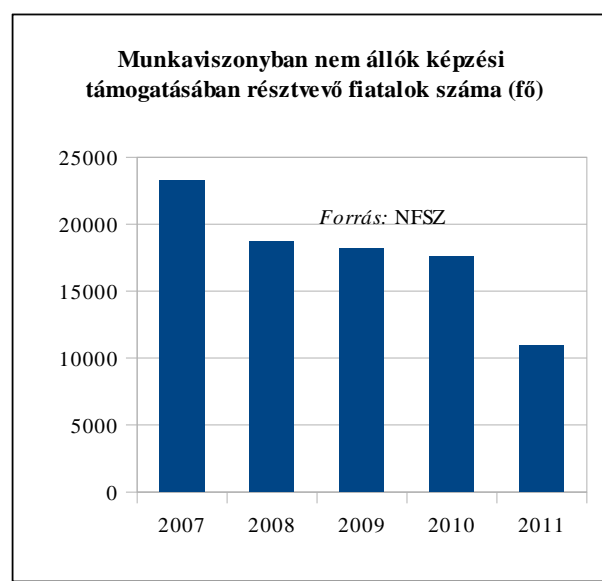
összetételére nézve nincs adat. Am ha (jobb híján) a a képzési támogatásban részesülő *összes munkanélküli* végzettség szerinti összetételét vetjük össze a 15-24 éves munkanélküliek végzettség szerinti összetételét (2010-es adatok alapján), akkor arra lehet következtetni, hogy a munkapiaci képzésben részesülők összetétele nem üt el erősen a munkanélküli fiatalok összetételétől. Ezzel együtt az érettségizettek valamelyest felülreprezentáltak, a szakmunkások és általános iskolát végzettek kissé alulreprezentáltak a képzési programokon.).⁶

Szintén a munkaerő-piaci alap képzési alaprészének decentralizált keretéből, illetőleg a TÁMOP 2.1.1. programból finanszírozzák a *munkaviszonyban állók képzési támogatását* – a támogatás ez esetben azokat célozza meg, akiknek a további foglalkoztatása csak újabb ismeretek elsajátítása mellett biztosítható. E csoport esetében nem áll rendelkezésre adat a programokban résztvevő fiatalok arányáról. Ugyanakkor az így támogatott foglalkoztatottak száma egészében véve töredéke a képzési támogatásban részesülő munkanélküliek számának (az utolsó néhány évben az arány a 3%-ot sem érte el). Elmondható tehát, hogy a munkaügyi központok/kirendeltségek koordinált képzések túlnyomórészt a munkanélkülieket célozzák meg. Megjegyzendő, hogy az alkalmazásban levők *vállalati* képzése erősen alatta marad az EU-átlagnak, és ez a tény a munkáltatói igényekhez való alkalmazkodás egy fontos segédeszközétől fosztja meg a magyar munkavállalókat – ezt a hiátust sem a szakiskolák, sem a foglalkoztatáspolitikai intézményrendszer által szervezett felnőttképzés nem pótolhatja.

Az EU által társfinanszírozott programok esetében kötelező a program részeként felkínálni a továbbképzést, de ennek hatékonyságáról nem áll rendelkezésre információ. 2011-ben újabb esés következett be a képzési támogatásban részesülők számában, a szabályok változása következtében. A képzési programokon résztvevőkön belül a munkaviszonyban nem

álló képzésével kapcsolatban állnak rendelkezésre részletesebb adatok: ezek szerint a résztvevők között a 25 év alattiak száma 2007-ben még az összes résztvevő több mint felét tették ki, ezt követően azonban arányuk durván 30%-osra esett vissza. 2011-ben ismét jelentős esés következett be a képzésben részesülő fiatalok számában, az összes képzésben részesülők számának csökkenésével lényegében arányosan.

A *bérijellegű támogatások* a képzési



programoknál is prominensebb helyet foglalnak el a foglalkoztatáspolitikai eszközökön belül, szerepük idővel nőtt: 2005-ben mintegy 37 ezer, 2011-ben már (a Start-kártyás programokat is beleértve) 117 ezer főt érintettek. A fiatal munkavállalók szempontjából – a korábban már említett munkatapasztalat-szerzési támogatáson felül – legelsősorban a 2006-ban elindított *Start-kártya* programot kell megemlíteni. Bár idővel ez a program számos egyéb, munkapiaci szempontból sebezhető csoportot is megcélzott, az eredeti, pályakezdőket célzó konstrukció volt a legnépszerűbb.

A Start-kártya program keretében a kártyabirtokos pályakezdők után az őket foglalkoztatóknak jelentősen csökkentett (az első évben a járulékalap 15%-ára rúgó) közterheket kellett fizetniük. A támogatás az alap- és középfokú végzettségű pályakezdők esetében egy éven túl is igénybe vehető volt, bár a támogatás mértéke a második évben

6 NFSZ (2011b), 15. old., KSH (2011), 47. old.

csökkent. A felsőfokú végzettségű pályakezdők esetében egy évig lehetett igénybe venni a támogatást, és a támogatás mértéke a kilencedik hónap után csökkent. Ezenfelül a kártyabirtokosok az NFSZ által szervezett egyéb aktív munkaerő-piaci programokhoz is hozzáfértek. A NAV adatai alapján végzett számítások szerint (Hárs 2012) a támogatás átlagosan 10,8 hónapig tartott. Az új Start-kártyák igénylése 2013 januárjától megszűnt, a még érvényben lévő kártyákat 2014 végéig lehet érvényesíteni.

A program népszerűségét mutatja, hogy 2008 közepéig (tehát kevesebb mint két év alatt) 88 ezer kártyát adtak ki. A Start programnak köszönhetően az NFSZ által regisztrált pályakezdő álláskeresők számának addig folyamatos növekedése megtorpant 2006-ban, és a stagnálásközeli állapot 2008-ig tartott. Ám a kedvezményezettek fele főiskolai vagy egyetemi végzettségű volt, tehát ez is egy újabb eszköz, amelynek kedvezményezettjei között relatíve felülreprezentáltak voltak az átlagosnál magasabb képzettségű, átlagosnál eleve jobb elhelyezkedési esélyekkel induló pályakezdők.

A programról nem készült átfogó értékelés. Megfigyelték azonban, hogy a támogatási periódus lejártát követően az érintett pályakezdők nagy részét elbocsátják – ennyiben tehát a program hatékonysága megkérdőjelezhető. (A kedvezményhez nem kapcsolódott továbbfoglalkoztatási kötelezettség.) A program kifizetéséhez közeledve a kedvezményezettek száma is lecsökkent: 2010-ben már csak néhány ezer fős volt az érintett létszám.

A pályakezdőknek szóló Start-kártya programon túl 2007 folyamán elindították a Start Plusz és a Start Extra programokat. Ezek külön-külön több tízezer főt érintettek évente, de a fiatalok szempontjából kevésbé relevánsak. A Start Plusz a gyestről, gyedről stb. a munkapiacra visszatérni szándékozókat célozza meg – ezek között lényegesen nagyobb a 25-30 évesek aránya, mint a 15-24 éves fiataloké. Ugyanakkor a Start Plusz kártyát a tartósan álláskeresők is igényelhetik – pályakezdők esetében a mindenkori

legutóbbi 8 hónap során legalább 6 hónapig álláskeresőként nyilvántartottak sorolhatóak ebbe a kategóriába. A kedvezmények megfelelnek a Start-kártya felsőfokú képzettséggel *nem* rendelkező birtokosainak kijáró kedvezményekkel, így a felsőfokú végzettségű tartósan álláskereső pályakezdők számára elvileg előnyösebb volt a Start Plusz kártya kiváltása. A Start Plusz kártyákat 2011 végéig lehetett kiváltani.

A Start Extra program a tartósan álláskeresők (az elmúlt 16 hónapból legalább 12 hónapon keresztül álláskeresők) két csoportját célozta meg a „tartósan álláskereső” státusz kritériumát. Az egyik csoportot az 50. életévet betöltők, illetve a legfeljebb alapfokú végzettséggel rendelkezők alkotják. A Start Extra kártyát ezenfelül a rendelkezésre állási támogatásra jogosult álláskeresők is kiválthatták. A fiatal álláskeresők szempontjából a kártyának az alacsony képzettség „jogán” kapott lehetőség a releváns. A kártyatulajdonosok után kapható kedvezmény tetemes: az első évben megfelel a szociális hozzájárulási adó teljes összegének (a minimálbér kétszereséig), a második évben a szocho-kötelezettség a bruttó bér 10%-ának felelt meg.

2012-től a Start Plusz és a Start Extra helyett a Start Bónusz kártyát válthatja ki a munkába visszatérő kisgyermekes szülő, illetve tartós álláskereső (a Start Bónusz esetében ez utóbbihoz elegendő, ha valaki három hónapon keresztül folyamatosan álláskereső, és nincs korhoz, illetve képzettségi szinthez kötve). A bérköltség-kedvezmény nagyobb, mint a Start Plusz esetében volt, a minimálbér másfélszereséig a teljes szociális hozzájárulási adónak megfelelő kedvezmény jár.

A Start kártyák 2010-ben és 2011-ben is valamivel kevesebb mint a felét tették ki az összes bérjellegű kedvezménynek (az érintett létszámot tekintve). Az ugyanebbe az alaptípusba tartozó egyéb eszköz közül a bértámogatás és a bérköltség-támogatás mozgat meg jelentősebb tömegeket. A bértámogatás nagyon régi eszköz, de a „*foglalkoztatás bővítését szolgáló bértámogatás*” nagyjából jelenlegi formájában

2007-ben került bevezetésre (ennek kapcsán szüntették meg egyidejűleg a pályakezdőket megcélzó külön támogatási formákat, a munkatapasztalat-szerzési támogatást, illetőleg a foglalkoztatási támogatást). E támogatás a hátrányos helyzetű személyek foglalkoztatásának elősegítésére szolgál – a hátrányos helyzetű csoportok egyike itt is a fiatal pályakezdő csoportja. A támogatás az ilyen hátrányos helyzetű személyeket foglalkoztató munkaadóknak adható – a bér és járulékai 50%-ának erejéig – legfeljebb egy évig (24 hónapja álláskereső személy alkalmazása esetében legfeljebb két évig). A program jelentős, 2011-ben közel 28 ezer főt érintett. A fiatalok arányáról a támogatásban érintetteken belül friss adatot nem közöl az NFSZ, de 2007-2008-as számok alapján ez az arány 20-25%-osra tehető.

Az ennél nagyvonalúbb – akár a bér és járulékai 100%-ig is terjedő, akár három évig is adható – *béreköltség-támogatás* önmagában nem, csak munkaerő-piaci program keretében adható a hátrányos helyzetű munkakeresőknek. Ez a program a leggyakrabban nem más, mint a képzések kapcsán már említett TÁMOP 1.1.2 (illetve 1.1.4) program. 2011-ben a kedvezményezettek száma közel 26 ezer volt. A támogatás érintettein belül a fiatalok arányára nézve az NFSZ nem közöl adatot, de mivel a célcsoport hasonló a bértámogatásban részesülőkéhez, feltehető, hogy a fiatalok aránya itt is jelentős, 20-25%-os. (A támogatást *befejezők* korösszetételét illetően – a többi aktív eszközhöz hasonlóan – 2010-re áll rendelkezésre adat az NFSZ-nek a foglalkoztatáspolitikai eszközök hatékonyságával kapcsolatos publikációjában – ezekre később visszatérünk.) 2010-es adatok szerint a bér- és béreköltség-támogatásban részesülők mintegy 19%-a került ki a 25 év alattiak közül (NFSZ 2011a, 63. old.), miközben a regisztrált munkanélkülieknek 15%-a tartozott e korosztályhoz. Tehát ezekben a programokban is valamelyest felülreprezentált a fiatal korosztály.

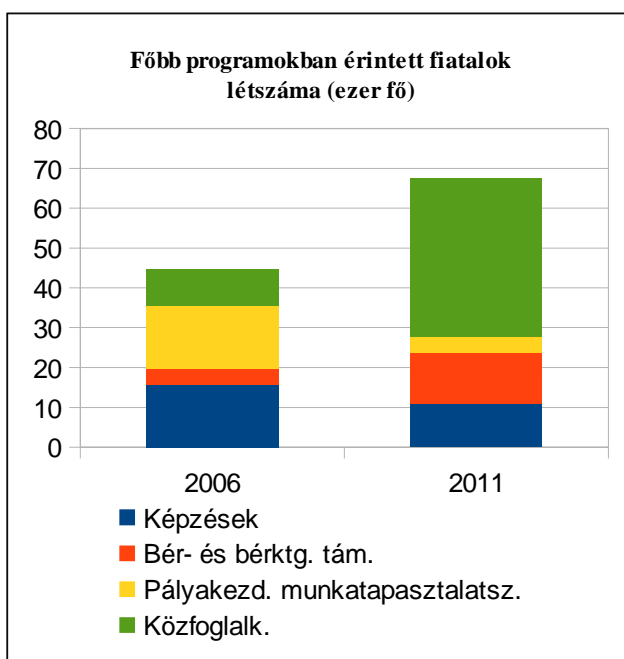
A bértámogatási programok esetében a fiatalok alacsonyabb bérszintje miatt a nyújtott támogatás is általában alacsonyabb, mint a

programok más résztvevői esetében.

A fenti támogatások lefedik az összes bérjellegű támogatások több mint 95%-át.

A *közfoglalkoztatási* programok masszív növekedésen mentek keresztül az elmúlt fél évtized folyamán: 2007-2008-ban még 60-65 ezer főt érintettek, 2009-ben viszont már 139 ezer fő, 2011-ben pedig több mint 266 ezer fő vett részt valamilyen közfoglalkoztatási eszközben, és ezzel a közfoglalkoztatási programok az összes aktív foglalkoztatáspolitikai programokon belül fölényesen domináns szerephez jutottak. Az Eurostat szerint a fiatalok aránya a résztvevők között megközelítőleg 15%. Ez azt sugallja, hogy ha nem is elsősorban, de a közfoglalkoztatási programok váltak a domináns eszközzé a fiatalok vonatkozásában is. Mivel ezek a programok nagyjából az alacsony képzettségűeket találják meg, és felülreprezentáltak bennük a tartósan munka nélkül levők, elmondható, hogy – más programoktól eltérően – a közjellegű foglalkoztatás valóban eléri a fiatal munkanélküliek legsebezhetőbb szegmensét. Sajnálatos, hogy magyar és nemzetközi tapasztalatok tanúsága szerint épp a közmunkaprogramok a legkevésbé alkalmasak a résztvevők munkapiaci esélyeinek javítására (lásd például: Galasi – Nagy 2012).

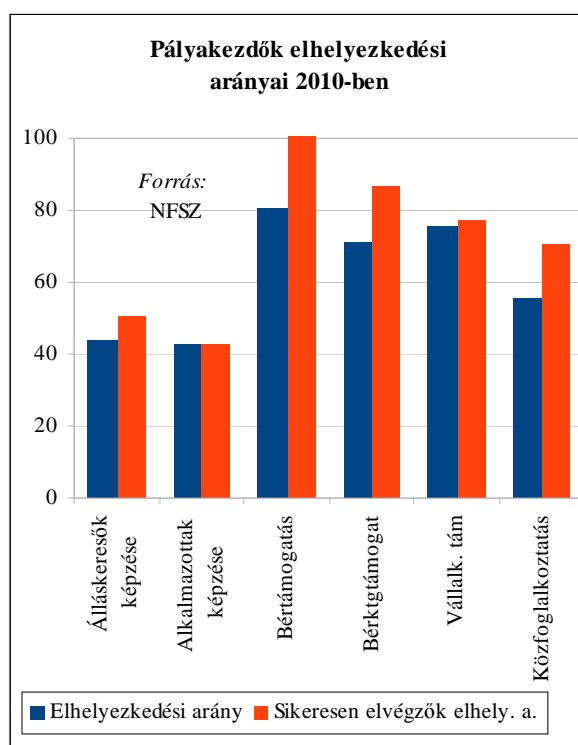
Összességében tehát – az explicit módon a pályakezdőknél szánt munkatapasztalat-szerzési támogatáson felül – volumenük, illetve a fiataloknak az érintetteken belüli számottevő részarányuk miatt elsősorban a



képzési programok, a bérjellegű támogatások, illetőleg a közfoglalkoztatási programok érdemelnek említést. A vállalkozóvá válást elősegítő támogatások ugyan nem teljesen marginálisak (2011-ben mintegy 7 ezer embert érintettek), de a fiatalok nagyon csekély számban pályáztak e támogatásokért.

A támogatástípusok között jelentős eltolódások mentek végbe fél évtized alatt, mindenekelőtt a közjellegű foglalkoztatás korábban már említett felduzzasztása miatt. Ehelyett – már 2009-től kezdve – a közmunkaprogramok kaptak a korábinál nagyobb prioritást, a képzésekre fordítható forrásokat szűkítették. A legnagyobb vesztesként a képzési programok kerültek ki az arányeltolódásból: a képzésben résztvevők száma nem csak relatív, hanem abszolút értelemben is csökkent, miközben az összes NFSZ által menedzselt programban érintettek (és az NFSZ által számon tartott álláskeresők) száma jelentősen nőtt. A fiatalok esetében a bérjellegű támogatások jelentősége összességében (a 2006-ban még prominens munkatapasztalat-szerzési támogatást is ide számítva) is valamelyest csökkent. A mennyiségeknek és arányoknak ez az eltolódása a hosszabb távú foglalkoztatási esélyek szempontjából aligha volt kedvező fejlemény.

3.3. A foglalkoztatáspolitikai eszközök eredményessége



A programok sikerességének megítélését megnehezíti az alapos hatásvizsgálatok hiánya, a programokhoz kapcsolódó inadekvát monitoring és adatgyűjtés. Valójában a foglalkoztatáspolitikák utólagos értékelésének az elmaradása az egyik gátja annak, hogy javuljon a döntések minősége. Az

NFSZ végez követéses vizsgálatokat programjainak rövid távú hatékonyságának mérésére: 6 hónappal a támogatás befejezését és a foglalkoztatási kötelezettséget követően mérik fel a támogatásban részesülők munkapiaci helyzetét.

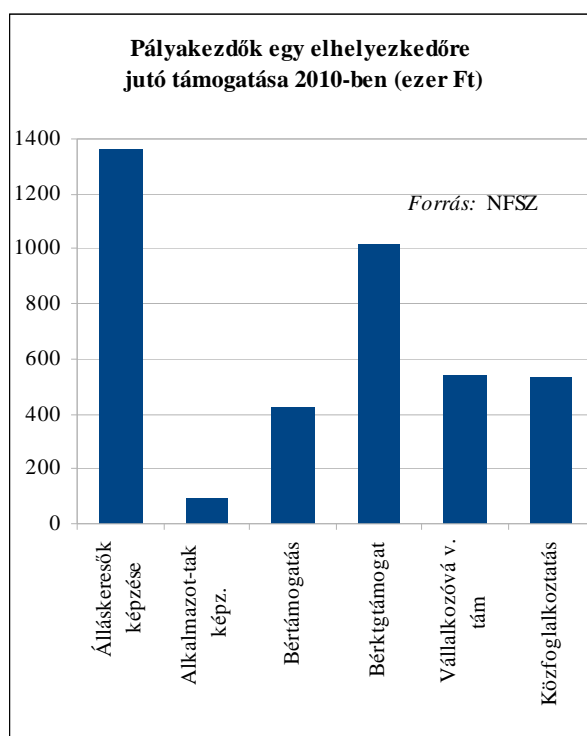
Az alábbi ábrák alapján azt gondolhatnánk, hogy a közfoglalkoztatás nem is rossz stratégia, hiszen magasabb elhelyezkedési arányt eredményez a képzési programoknál, nem túlságosan magas költségek mellett. Valójában azonban a közfoglalkoztatottak a programban való részvétel után fél évvel nagy valószínűséggel ismét csak közfoglalkoztatottként jutnak alkalmazáshoz. Tehát ahelyett, hogy ténylegesen vett munkapiaci esélyeik javulnának, többnyire bekerülnek a segély-közmunka körforgásba.

De más aktív eszközökre vonatkozó sikermutatók kapcsán is lehetnek kételyeink. Így kiemelkedően sikeresnek mutatkoznak (az elhelyezkedési arány alapján) a bér- és bérköltség-támogatási programok. De ezek a nyers arányok félrevezetőek lehetnek, a résztvevők egyéni jellemzőit és munkapiaci múltját is figyelembe vevő kifinomultabb vizsgálat kimutathatja, hogy a pozitív hatás részben vagy egészben csak látszólagos. Az ilyen alaposabb vizsgálatok iránt azonban a politika viszonylag kevés érdeklődést tanúsított. (Cseres-Gergely – Galasi, 2012) Általában véve a bérjellegű támogatási programok esetében a tényleges pozitív hatás azért gyenge többnyire, mert nehéz elkerülni a holtteher-hatást (vagyis hogy olyanok foglalkoztatását támogatják, akik amúgy is találtak volna állást), illetve a kiszorítási hatást (a támogatott alkalmazottak más, nem támogatott alkalmazottak helyét foglalják el a vállalatnál). Ráadásul rosszabb munkaerőpiaci helyzetben a nyers továbbfoglalkoztatási esélyek is romlanak, ami azt sugallja, hogy az

általános munkakereslet-hiány körülményei között a támogatott foglalkoztatás által elérhető hatás korlátozott.

Másfelől a képzési programoknál mutatkozó kedvezőtlen eredménymutatóhoz három megjegyzés kívánkozik.

Egyrészt, az eredményt ténylegesen ronthatják a képzések körüli anomáliák; a minőségbiztosítási rendszer működésének hiányosságai miatt a képzések alakulását befolyásolhatták a leginkább lobbierdekek,



beleértve a képzések tartalmát is. A felnőttképzés Magyarországon alkalmazott piaci modellje azzal a kétféle veszéllyel jár, hogy a piac kínálat-vezéreltté válik, illetve hogy éppen a leginkább rászorulóknak szorulnak ki a képzési programokból. (Az EU által finanszírozott programokkal ez utóbbi veszély csökkent.) Gyakori jelenség, hogy a hátrányos helyzetű munkanélkülieket eleve olyan képzésekre irányítják, ahol a nyílt munkaerőpiacon nem, csak a közjelleű foglalkoztatásban hasznosítható tudáshoz juthatnak. (Pulay et al. 2009)

Másrészt, az alaposabb hatásvizsgálatok mind az 1990-es, mind a 2000-es évtizedre vonatkozólag szignifikáns és pozitív foglalkoztatási hatást mutattak ki a képzési

programoknál, az anomáliák ellenére is. (Galasi – Nagy, 2012, 188) Igaz, a pozitív hatás az idő előrehaladtával láthatólag inkább gyengült, mint erősödött, ami a képzéssel kapcsolatos problémák súlyosbodására utal.

Harmadrészt, nemzetközi tapasztalatok szerint a képzési programok foglalkoztatási hatása általában jóval gyengébb rövid távon (egy éven belül), mint közép- vagy hosszabb távon. Mivel az NFSZ követéses vizsgálata a program befejezése után a 6. hónapban készült, értelemszerűen csak a rövid távú hatást képes megragadni.

A fentieket összefoglalva, *egyfelől* olyan programokat találunk, amelyek kisebb-nagyobb pozitív hatást tudnak kifejteni – vagy legalábbis tudnának, jobb tervezés és kivitelezés, illetőleg jobb célzottság esetén. *Másfelől* ott vannak a közfoglalkoztatási programok, amelyek az átlagosnál nagyobb eséllyel elérik a leginkább segítségre szoruló állástalanokat, viszont amelyek nem alkalmasak a munkapiaci esélyek valódi javítására.

Általában jobb hatásúnak tartják a *komplex programokat*, ahol a képzés összekapcsolódik más elemekkel, így támogatott foglalkoztatással, valamint segítségnyújtással (pályairányítással és utógondozással). Az ilyen programokban hosszabb időn keresztül (pl. két évig) vesznek részt a munkanélküliek. Korábban ilyen komplex programokat menedzselte az Országos Foglalkoztatási Alap (OFA), kifejezetten hátrányos helyzetű munkanélküliek tartós foglalkoztatásig való eljuttatása céljából – a rövid távú hatásvizsgálatok tanúsága szerint igen jó eredményekkel (Keller – Bódis 2012).

A fejlesztéspolitika fokozatos recentralizációja akadályokat gördít az ilyen helyi szinten megtervezett, állami és civil szereplők együttműködésén alapuló, esetenként innovatív programok létrejöttét. Másrészt a térségfejlesztési és foglalkoztatáspolitikai célokat összekapcsoló programoknál előforduló kudarcok okai között a kistérségi

együttműködésre való gyenge hajlandóság, illetve a különféle szereplők együttműködésének intézményi háttérrel adó helyi fejlesztési ügynökségek hiánya is megtalálható. (Kabai és szerzőtársai, 2012)

Akárhogyan is, ezek a komplex, kisebb méretű, viszont gondosan célzott és megtervezett, a megvalósítás szokszínűségét lehetővé tevő mértékben decentralizált, a különféle szereplők együttműködését elősegítő programok nagyobb eséllyel eredményezhetik a leginkább rászorulóknak foglalkoztatási esélyeinek hatékony javítását, mint a hagyományos támogatási programok.

3.4. Újabb intézkedések és tervek

Mint korábban említettük, a fiatalokat, illetőleg pályakezdeket érintő foglalkoztatáspolitikai eszközök többnyire nem kifejezetten vagy kizárólag őket célozták meg.

A válság kirobbanását követően Magyarországon – más EU- és OECD-tagállamokkal ellentétben – nem vezettek be idejekorán a válság hatásainak kifejezetten bizonyos célcsoportok (pl. a fiatalok) körében enyhítő aktív munkapiaci programokat. 2009-ben elindult (volna) egy általános – tehát nem specifikusan a fiatalokraj kalibrált – új program („Új kilátások”) a korábban már említett OFA szervezésében. Ez olyan „komplex” program lett volna, amely a képzést a tanácsadással kötötte volna össze, de a foglalkoztatástámogatási elem nélkül. Az érdeklődés teljes hiánya miatt (egyetlen pályázó sem akadt) a pályázatot vissza kellett vonni.

Az OFA és az NFSZ együttműködésében olyan programok is indultak a válság idején – ismét csak nem kifejezetten a fiatal generáció volt a célcsoport – amely szándéka szerint kombinálta volna a bértámogatást képzéssel, tanácsadással, vagy más szolgáltatással (például utazási támogatással). A gyakorlatban azonban csak a bértámogatás iránt mutatkozó számottevő érdeklődés – a képzés és egyéb

elemek szerepe marginális maradt. Valójában a válság idején a fő prioritás a *létező* munkahelyek megőrzésének támogatása volt, így aztán a pályakezdeket ezek a programok csak korlátozottan érték el. Így a fiatalok jobbra a még a válság előtt kialakított konstrukcióknak vehették hasznát a válság időszakában is. (Hárs 2012)

Az Európai Unió elvárásainak megfelelően az újabb keletű kezdeményezésekben a jelek szerint a fiatalok a korábbinál prominensebb szerephez jutnak.

Példa erre az „*első munkahely garancia*” program. Ennek az első változata még 2012 szeptemberében indult. A munkáltató legfeljebb fél évig kapja a pályakezdő utáni munkabért és közterheit, de utána a támogatási idő felének megfelelő továbbfoglalkoztatást kell vállalnia. A továbbfoglalkoztatásra jár a *munkahelyvédelmi akcióterv* szabályai szerint a 25 év alatti pályakezdeknél adandó támogatás (szochó-könnyítés). A bér legfeljebb a minimálbér másfélszerese lehet.

A most induló programmal legalább 7200 pályakezdeket – ezen belül kiemelten szakképzetlen vagy tartós munkanélküli pályakezdeket – céloznak meg. Ez duplája az előző körben eltervezett (végül felülmúlt) 3600 fős célszámnak. A program képzési elemet nem tartalmaz a bérköltség-támogatás mellé, de utazási támogatást és munkaerő-piaci szolgáltatást igen.

5A 2007 előtt létezett pályakezdeknél foglalkoztatási támogatásához némileg hasonló a 4-10 ezer *szakmával rendelkező pályakezdeket* megcélzó gyakornoki program. Ennek keretében a fiatalokat tanulószerveződéssel alkalmazó cégek a teljes bérköltség akár 100%-áig terjedő kedvezményben részesülnek 9 hónapig, ha a szóban forgó fiatalot tovább foglalkoztatják - a kedvezmény lejártá után még fél évig.

Fiatallétező vállalkozók pályázhatnak (1500 fő erejéig, üzleti terv birtokában) a TÁMOP által társfinanszírozott „*Fiatalok vállalkozóvá válásának támogatása*” program keretében

nyújtott támogatásra. Megjegyzendő, hogy a fiatalok vállalkozóvá válásának támogatása nem minden aggály nélküli: a relatíve tapasztalatlan fiatalok esetében az átlagosnál nagyobb az esély arra, hogy a vállalkozás végül sikertelen lesz. Hogy a kockázatot mennyiben enyhíti, hogy e program egy másik, szintén a TÁMOP által támogatott vállalkozási képzési programot elvégzők számára nyitott, az bizonytalan. Ebből a szempontból pozitívumnak tekinthető, hogy a „fiatal” kor határát családi állapottól függően viszonylag engedékenyen, 35 vagy 40 életévnél húzták meg.

Egy másik (februárban elindított, március végén lezárult) program a pályakezdők *nonprofit szektorban* való foglalkoztatását támogatta.

Ezek a fentiekben elsorolt programok akár előkészületnek is tekinthetők az ambiciózus, „ifjúsági garancia” elnevezésű uniós programhoz. Ez utóbbi azt irányozza elő, hogy az EU-n belül egy fiatal se legyen munkanélküli négy hónapnál tovább, legalább szakmai gyakorlat jellegű munkához kell őket juttatni – vagy továbbképzést kell felajánlani nekik. Az EU által előírányozott források egyelőre nem elégségesek ahhoz, hogy minden érintett fiatal élhessen a garancialehetőséggel, ehhez más forrásokat is be kell vonni. Magyarországon egyelőre négy régió került e program látókörébe.

4. Következtetések

A magas ifjúsági munkanélküliség nem magyar sajátosság, hanem olyan probléma, amely uniós-szerte fejtörést okoz, és megmegújuló válaszkísérleteket generál az egyes tagállamok és az EU szintjén egyaránt. Annak a ténynek, hogy a magyarországi fiatalok elhelyezkedési problémái az uniós mezőny átlagánál is kedvezőtlenebb – munkapiaci jelenlétük pedig már-már tragikusan alacsony – a gyökere nagyrészt az oktatási rendszerben keresendő, több vonatkozásban is.

Egyrészt az alapfokú oktatás rendkívül egyenlőtlen színvonala oda vezet, hogy egész

társadalmi csoportok nagyon hiányos alapkészségekkel hagyják el az általános iskolát. Ez rendkívüli tehertétel – amely súlyosan kihat a szakmunkásképzőkben tanulók készségeire és jövőbeli foglalkoztatási esélyeire is – és gyors orvoslást igényelne; ám ehhez a közoktatással, nem utolsósorban annak *esélykiegyenlítő* funkciójával szembeni követelmények, illetőleg a hozzájuk rendelt anyagi és emberi erőforrások radikális újragondolására lenne szükség.

Másrészt a magyarországi diákoknak a tanulás melletti munkavégzése nemzetközi mércével igen alacsony. Emögött több tényező is áll, de nagy szerepet játszik a középszintű oktatásnak a kevéssé gyakorlatorientált jellege: a dolgozó diákok arányát tekintve különösen nagy a lemaradás az ún. duális, vagy ahhoz közelítő szakoktatási rendszert működtető országokhoz képest.

Láthatólag e második probléma megoldását tűzte ki célul a jelenlegi kormányzat a duális szakképzés rendszerére való áttérés meghirdetésével, a szakiskolák elméleti-közismereti tananyagának a szűkítésével. De vészesen féloldalas, bumerángthatással fenyegető megközelítés az, amelyik anélkül próbálja megoldani a második problémát, hogy az első vonatkozásában érdemi előrelépést ért volna el. Erősen kérdéses, hogy a mégoly gyakorlatorientált, ámde továbbra is funkcionálisan (fél-)analfabéta ifjú szakmunkások előtt nyíló hosszú távú munkapiaci lehetőségek kielégítőek lesznek-e.

Ugyanígy, a munkapiaci esélyek javítását illetően kevéssé produktív fejlemény volt a közmunkaprogramoknak az elmúlt fél évtized során végbement ugrásszerű kibővítése. De mivel ezen az úton már nemigen lehet tovább haladni, ez inkább a múlt, mint a jövő problémája. Jelenleg előtérbe kerülni látszanak a pályakezdőknek (időnként képzéssel és/vagy tanácsadással kombinált) támogatott foglalkoztatást kínáló programok, amelyeket részben az uniós ifjúsági garancia program inspirálhatott. Amilyen arányban e programok elérik a pályakezdők széles rétegeit, olyan mértékben képesek lehetnek rövid távon gördülékenyebbé tenni a fiatalok számára a

munkába való átmenetet. Ám a hosszabb távú, minőségi hatáshoz fontos lenne átgondolni azokat a – célzottsággal, holtteher-hatással, tervezéssel és kivitelezéssel kapcsolatos – problémákat, amelyek (a korábbi, szórványos hatásvizsgálatok tanúsága szerint) korlátozóan

hatottak a korábbi programok eredményességére.

Felhasznált irodalom

Bajnai Blanka – Hámori Szilvia – Köllő János (2008): A magyar munkaerőpiac néhány vonása – európai tükröben. In: Fazekas Károly – Köllő János (szerk.) (2008): Munkaerőpiaci tükrő 2008. MTA közgazdaságtudományi intézet, Országos foglalkoztatási Közalapítvány, Budapest

Cseres-Gergely Zsombor – Galasi Péter (2012): A szakpolitika-alkotás információs bázisa, hatásvizsgálatok. In: Nyugdíj, segély közmunka. A magyar foglalkoztatáspolitikai két évtizede, 1990-2010, 3.2. fejezet

Eurofound (2012): NEETs – Young people not in employment, education or training: Characteristics, costs and policy responses in Europe. Publications Office of the European Union, Luxembourg

European Commission (2012): Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Moving Youth into Employment. Brussels, 512.2012 COM (2012) 727, <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=9223&langId=en>

Galasi Péter – Nagy Gyula (2012): Aktív munkaerő-piaci eszközök. In: Fazekas Károly – Scharle Ágota (2012)(szerk): Nyugdíj, segély közmunka. A magyar foglalkoztatáspolitikai két évtizede, 1990-2010

Hárs Ágnes (2012): Policies to promote youth employment: Hungary. In: Andy Fuller – Terry Ward (eds.)(2012): Mobility in Europe 2012, European Job Mobility Laboratory, November 2012

Hermann Zoltán – Varga Júlia (2012): A népesség iskolázottságának előrejelzése 2020-ig. Iskolázási mikroszimulációs modell (ISMIK). Budapest Munkagazdaságtani Füzetek, 2012/4

Keller Judit – Bódis Lajos (2012): Települési önkormányzatok. In: Nyugdíj, segély közmunka. A magyar foglalkoztatáspolitikai két évtizede, 1990-2010, 2.4. fejezet

Köllő János (2011): A „német rendszerű duális képzésről” Szuverén, március 29. <http://szuveren.hu/vendeglap/kollo-janos/a-nemet-rendszeru-dualis-kepzesrol>

KSH (2011): A fiatalok munkaerő-piaci helyzete. A munkaerő-felmérés alap-, illetve a 2010. IV. negyedévi kiegészítő felvétele alapján. 2011. október, http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/ifjusag_munkaero_piac.pdf

NFSZ (2006): A foglalkoztatáspolitikai eszközök működése. http://www.afsz.hu/resource.aspx?ResourceID=stati_foglalk_politikai_eszk_2016

NFSZ (2011a): Az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök fontosabb létszámadatai 2010-ben. http://www.afsz.hu/resource.aspx?ResourceID=stati_foglalk_politikai_eszk_2010

NFSZ (2011b): 2010. évben befejezett főbb aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök hatékonyságának vizsgálata. http://www.afsz.hu/resource.aspx?ResourceID=afsz_stat_fobb_aktiv_eszkozok_merop_2010

NFSZ (2012): Az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök fontosabb létszámadatai 2011-ben. http://www.afsz.hu/resource.aspx?ResourceID=stati_foglalk_politikai_eszk_2011

Pulay Gyula – Jánossy Dániel – dr. Kiss Daisy (2009): A felnőttképzési rendszerek hatékonysága nemzetközi összehasonlításban, Állami Számvevőszék Kutató Intézete, 2009 október, <http://www.asz.hu/tanulmanyok/2009/a-felnottkepzesi-rendszerek-hatekonysaga-nemzetkozi-osszehasonlitasban/t312.pdf>